

12. Там само, спр. 222. – О поездке с Антоновичем В.Б. на могилы около Нежина и о предварительных раскопках на козацкой могиле. 22.VI.1898 г. – Арк. 1; Ф. XIII (Архів М.М.Бережкова), оп. 1, спр. 17. – Дневник XI. 1898 г. Нежин. – Арк. 15.
13. Ясновська Л.В. Археологічна діяльність Ніжинського історико-філологічного товариства // Література та культура Полісся. – Вип. 8. – Ніжин, 1997. – С. 105.
14. Там само. – С. 106.
15. ІР ЦНБ ім. В.Вернадського, ф. 90 (Архів В.Г.Ляскоронського), оп. 1, спр. 73. – Автобіографічні замітки о начале увлечения стариной. – Арк. 1–2.
16. Мезенцева Галина. Дослідники археології України. Енциклопедичний словник-довідник. – Чернігів: Сіверянська думка, 1997. – С. 18.
17. Ляскоронський В.Г. Спогади про проф. В.Б.Антоновича // З іменем святого Володимира: У 2 кн. / Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – К.: Заповіт, 1994. – Кн. 1. – С. 299.
18. ІР ЦНБ ім. В.І.Вернадського, ф. 90, оп. 1, спр. 5. – Командировачные свидетельства, выданные В.Г. Ляскоронскому Московским археологическим обществом для осмотра древностей Левобережной Украины. 12 мая 1898 – 19 мая 1900 гг. – Арк. 1.
19. Там само, спр. 1. – Ляскоронский Василий Григорьевич. Автобиография. – Арк. 1.
20. Ляскоронский В.Г. Археологические раскопки близ г.Лубны Полтавской губ., в урочище Лысая гора // Киевская старина. – 1892. – № 11. – С. 263–278; його ж. Остатки давнього Лукомльського городища в м. Лукомле Лубенського уезда Полтавської губ. // Там само. – 1893. – № 9. – С. 426–437; його ж. Остатки древнього городища в м. Снетине Лубенського уезда Полтавської губ. // Там само. – 1896. – № 12. – С. 327–336; його ж. О курганах-майданах, находящихся на левой стороне р. Днепр в пределах Полтавской губернии и о связи их с другими подобными сооружениями Южной России // Чтения в историческом Обществе Нестора-летописца. – 1893. – Кн. 7. – С. 3; його ж. Археологическая находка близ м. Таганки Киевской губернии Каневского уезда // Там само. – 1896. – Кн. 10. – С. 21–24 та ін.
21. Ляскоронський В.Г. Спогади про проф. В.Б.Антоновича... – С. 304.
22. Супруненко О.Б. Археологічне краєзнавство Полтавщини початку ХХ ст. // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С. 194.
23. Зозуля Сергій. Ніжинське краєзнавче товариство 20-х рр. ХХ ст. // Сіверянський літопис. – 2000. – № 5. – С. 98–100.
24. Острянюк Андрій. Ніжинська історична школа: доба розквіту (20-ті – початок 30-х рр. ХХ ст.) // Сіверянський літопис. – 2000. – № 5. – С. 35–36.

А.М. Острянюк

Василь Ляскоронський і Ніжинська вища школа

На початку 20-х рр. ХХ ст. у Ніжинській вищій школі сформувалась історична школа в галузі історії України, представники якої зробили неабиякий внесок у розробку проблем вітчизняної історії. Імена фундаторів цієї школи М. Арістова, М. Бережкова, М. Лілеєва, В. Ляскоронського та Г. Максимович були добре знайомі у середовищі істориків-сучасників, проте нині вони відомі достатньо вузькому колу фахівців. Відтак, з'ясування внеску

кожного з них у справу започаткування та становлення студіювання вітчизняної історії у Ніжинській вищій школі необхідно для визначення місця Ніжинської історичної школи в українській історіографії. З-поміж “батьків” Ніжинської історичної школи чільне місце належить історику, археологу і педагогу Василю Григоровичу Ляскоронському (1859–1928).

Народився він 24 грудня 1859 р. у м. Золотоноша Полтавської губернії [1]. Після домашньої початкової підготовки В. Ляскоронський у 1872 р. вступив до Полтавської гімназії, а через два роки продовжив навчання у Лубенській гімназії, курс якої закінчив 1880 р. Того ж таки року він вступив на історичне відділення історико-філологічного факультету Київського університету св. Володимира. Впродовж навчання В. Ляскоронський додатково слухав лекції на медичному та природничому факультетах. Під керівництвом проф. І. Лучицького В. Ляскоронський захистив кандидатський твір на тему “Політичні зібрання та політична організація кальвіністів у Франції у XVI ст.”, за який одержав срібну медаль [2]. Після закінчення університету в 1885 р. він учителював у приватних гімназіях в Києві, два роки працював у Відні домашнім учителем у сім’ї священика при російському посольстві [3]. Повернувшись з-за кордону до Києва 1891 р., В. Ляскоронський обіймав посаду вчителя у 3-ї гімназії, на якій працював до 1909 р. [4] 1899 р. В. Ляскоронський захистив магістерську дисертацію [5], однак не зміг здобути посади приват-доцента в університеті й продовжував працювати вчителем у гімназії. Лише 1903 р. він став приват-доцентом кафедри російської історії Московського університету, де він упродовж чотирьох років читав лекції [6]. Нарешті, 1907 р. В. Ляскоронський здобув посаду приват-доцента у Київському університеті, але невдовзі відгукнувся на запрошення Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька (далі – НІФІ) і дістав посаду екстраординарного професора по кафедрі російської історії.

Інтерес до наукового студіювання історії почав формуватись у В. Ляскоронського дуже рано. Як згадував сам учений, “первые проблески интереса к старине возникли у меня ... ещё в начале 70-х годов прошлого столетия, до поступления моего в гимназию” [7], що було пов’язано з зацікавленням батька нумізматикою. Під час навчання у Лубенській гімназії В. Ляскоронський долучився до позакласних занять з українознавства, якими керував учитель гімназії, відомий археолог Ф. Камінський. В університеті В. Ляскоронський залюбки відвідував лекції та семінари, які проводив В. Антонович у архіві, нумізматичному та археологічному музеях університету. Лекції та особисте спілкування з В. Антоновичем зумовили спрямування історичних поглядів В. Ляскоронського, стали підґрунтям його самостійної наукової роботи. Як згадував В. Ляскоронський, В. Антонович “дуже був уважний до тих, що починали працювати на науковому ґрунті ... Гаряче люблячи науку, В.Б. (В. Антонович – авт.) намагався так само заохочувати до неї і своїх учнів, аби тільки помітив у них поважний нахил до наукової праці” [8].

Під керівництвом В. Антоновича він підготував і захистив магістерську дисертацію, тема якої, методологічні та методичні підходи засвідчили приналежність В. Ляскоронського до Київської школи В. Антоновича. Однак українофільські настрої вченого створили перешкоди для його кар’єри.

Небажання частини професури Київського університету бачити у своїх рядах українофіла В. Ляскоронського на певний час закрило йому дорогу до *alma mater* [9]. Однак це не вплинуло на дослідницьку роботу В. Ляскоронського. Він продовжує археологічні студії, беручи участь у експедиціях та XII–XIV археологічних з'їздах, публікує нові матеріали з археології [10], досліджує історію Переяславської землі [11], звертається до литовської доби української історії [12]. Повернення до Київського університету не додало йому оптимізму, оскільки активність тамтешньої професури згасла, а тимчасовість становища приват-доцента змусила його перейти на постійну роботу до НІФІ [13].

На час переїзду до Ніжина В. Ляскоронський був відомим у наукових колах фахівцем. Розуміння історичного процесу В. Ляскоронським спиралося на позитивістську методологію. Як і його вчитель, В. Ляскоронський “ретельно збирав і систематично розподіляв потрібний ... матеріал, укладаючи його так, щоб він сам за себе відповідав при тому чи іншому науковому питанні” [14]. Такий підхід до історичних студій та дослідження української історії по регіонах підтверджувало його належність до “земельної школи” В. Антоновича [15]. В. Ляскоронський, слідом за своїм учителем, відзначав декілька провідних факторів історичного поступу, насамперед економічний і географічний [16], вважаючи, що “природа страны и её географическое положение играют ... первенствующую, стихийно-доминирующую роль” у суспільно-економічному розвитку [17]. Визначена ним багатоаспектність історичного процесу сприяла розгортанню роботи у декількох напрямках – археологія, нумізматика, етнографія, історична географія, картографія.

Відтак, до Ніжина В. Ляскоронський приїхав з репутацією учня В. Антоновича, знаного фахівця не тільки з історії України, а й археології [18]. У Ніжині В. Ляскоронський протягом тринадцяти років очолював кафедру російської історії, обіймаючи посаду екстраординарного професора [19]. У листопаді 1918 р. Департамент вищої школи затвердив його ординарним професором по цій кафедрі [20]. У вересні 1909 р. В. Ляскоронський став дійсним членом Історико-філологічного товариства при Інституті князя Безбородька [21]. Крім того, він читав лекції на Вищих жіночих курсах у Ніжині, а з 1916 р. викладав практичний курс французької мови для студентів інституту [22]. Викладацька робота В. Ляскоронського викликала повагу студентів, оскільки “як лектор він не ораторствував, не напружував ніколи голосу, не акцентував того чи іншого пасажу, викладав тихим голосом, ніби розмовляв сам з собою”, а на меті завжди мав одне – “навчити нас методам історичного дослідження й синтези, а не переказувати механічно факти в їх хронологічній послідовності. В цьому була несумнівна логіка думання історика-дослідника, а не історика літописця” [23].

Як і раніше, центральною темою його історичних студій залишалася середньовічна Україна. У Ніжині він завершив роботу над монографією “Киевский Вышгород в удельно-вечевое время”, яку представив до захисту як докторську дисертацію [24]. У цій монографії, на основі даних літописів, хронік і документального матеріалу більш пізнього періоду, В. Ляскоронський дійшов висновку про те, що Вишгород був не окремим містом, а

складовою частиною давнього Києва. Слідом за М. Грушевським, В. Ляскоронський відзначив військово-політичне та релігійне значення Вишгорода, який тривалий час виконував функції форпосту Києва. Того ж таки 1913 р. В. Ляскоронський видав ще одну роботу на давньоруську тематику [25]. Окрему розвідку В. Ляскоронський присвятив Володимирі Великому [26].

В. Ляскоронський у Ніжині продовжував археологічні студії, беручи участь в археологічних розкопках під час літніх вакацій, а також дослідження з історичної картографії. У Ніжині 1916 р. він завершив монографію “Римская монета в пределах Южной Руси, как исторический источник для древнейшего периода русской истории”. В. Ляскоронський оприлюднив лише першу її частину [27], а у XXXIV томі “Известий” передбачалося видати її повністю [28], однак цей том часопису так і не побачив світ. Довгий час, внаслідок несприятливої ситуації в країні, він не міг її видати повністю. Незадовго до смерті, за сприяння німецького археолога Г. Еберта, В. Ляскоронський намагався надрукувати цю книгу німецькою мовою в Берліні [29]. З історико-картографічних праць, написаних ним у Ніжині, відзначимо дослідження, присвячене найдавнішому плану Києва [30].

Як й інші представники покоління фундаторів Ніжинської історичної школи, В. Ляскоронський збирав матеріали з історії Ніжинщини. Вчений вважав Ніжин одним з найдавніших поселень Лівобережжя, аргументуючи це топографічними особливостями місцевості, на якій він розташований. Історично склалося, що Ніжин став “ключом к западной части левобережного приднепровья, расположенного в востоку от Киева” [31].

Під час української національної революції В. Ляскоронський продовжував викладати курс російської історії на молодших курсах, а студентам старших курсів читав спеціальні курси з історії Росії XIV та XVIII ст. [32]. Значну увагу він приділяв проблемам історії України. Як згадував В. Дубровський: “Поглиблена, деталізована праця щодо історії України викликала затримку в темпі викладу курсу “історії Росії”, що на першому році навчання зводилася власне до історії України, починаючи з передісторичних часів її. ...Особливо докладно професор зосередився на критичному огляді відомостей про Україну Геродота та інших античних авторів” [33]. В. Ляскоронський залишався на посаді професора кафедри російської історії Інституту і продовжував свою дослідницьку роботу. Він скаржився на те, “що не стає на базарі навіть хліба, нема й інших звичайних простих продуктів, не вистачає грошей з платні” [34]. Незважаючи на усі побутові негаразди, В. Ляскоронський виявив лояльність стосовно до уряду П. Скоропадського, прийнявши 27 серпня 1918 р. обітницю на вірність Українській державі [35].

1921 р. він був відряджений як представник Ніжинської вищої школи до Києва для розробки питання про науково-дослідні кафедри та запрошення для роботи у Ніжинській Науково-дослідній кафедрі необхідних фахівців [36]. Однак його повернення у Ніжин відбулося за несприятливих для нього обставин. У лютому 1922 р. В. Ляскоронського було призначено керівником секції української та російської історії Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури і мови, про що керівник кафедри проф. П. Тихомиров сповістив його лише у травні [37]. Зустріч з П. Тихомировим не зняла напруги у стосунках між ними. 15 червня 1922 р. Ніжинська НДК порушила перед

Науковим комітетом Головпрофосу клопотання “об отчислении проф. В.Г. Ляскоронского, давно не живущего в Нежине, от кафедры” [38], яке було задоволене лише 20 лютого 1923 р. [39]. Сам В. Ляскоронський розцінював цей інцидент як прикрість: “... мне очень неприятно встречать подобного рода трения по службе” [40]. Таким чином, виключно особисті непорозуміння між В. Ляскоронським і керівництвом Ніжинської НДК були причиною розриву його стосунків з Ніжином.

Однак це не стало на заваді його подальшому спілкуванню з представниками тамтешньої наукової громади. Так, теплі, дружні стосунки між В. Ляскоронським та М. Бережковим зберігались і після його від'їзду з Ніжина. 9 червня 1926 р. В.Ляскоронський був присутній на засіданні історичної секції Ніжинської НДК, на якому з доповіддю про укріплення Ніжина XVII–XVIII ст. виступав М. Бережков [41], і взяв участь у її обговоренні. За наявними документальними даними, це був останній візит ученого до Ніжина, однак його зв'язки з М. Бережковим на рівні особистих контактів та листування підтримувались і надалі.

Відтак, ніжинський період діяльності В. Ляскоронського став часом завершення розпочатих раніше проектів і розгортання студій у нових напрямках. Залишаючись медієвістом та прибічником регіональних досліджень вітчизняної історії, В. Ляскоронський розширив географію своїх досліджень, розпочавши ґрунтовні студії з історії Чернігово-Сіверщини. Викладацька робота вченого значною мірою сприяла залученню студентів НІФІ до наукової роботи в галузі історії України. В особі В.Ляскоронського НІФІ одержав, власне, першого історика-україніста, що мало особливе значення для формування Ніжинської історичної школи. Конструктивна роль В. Ляскоронського у виникненні та становленні Ніжинської історичної школи в галузі історії України незаперечна. Його доробок, робота у наукових товариствах та установах, а також популяризація української історії при викладанні курсу історії Росії сприяли формуванню стійкого інтересу до історії України не тільки всього вченого загалу Ніжинської вищої школи, а й молодих дослідників, серед яких особливо слід відзначити В. Дубровського, А. Єршова, М. Петровського, яких з великою долею впевненості можна вважати його учнями.

Література

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України НАН України ім. В. Вернадського, ф. 90, спр. 1, арк. 3.
2. Відділ Державного архіву Чернігівської області в Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 1105, оп. 1, спр. 1547, Арк. 7-7 зв.
3. Мельник-Антонович К. Василь Григорович Ляскоронський (Некролог) // Записки Історико-філологічного відділу ВУАН. Праці історичної секції. – К., 1929. – Кн. XXIV. – С. 369.
4. Ситник О.М. Василь Григорович Ляскоронський // Український історичний журнал. – 1990. – №2. – С. 89.
5. Ляскоронский В.Г. История Переяславской земли с древнейших времён до половины XIII ст. – К., 1897. – 422 с.
6. Мельник-Антонович К. – Вказ. праця. – С. 372.
7. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 73, арк. 1.

8. Невидані спогади В.Г. Ляскоронського за Володимира Боніфатієвича Антоновича як професора // Україна. – 1928. – Кн. 6. – С. 76.
9. Михальченко С.И. Киевская школа в российской историографии (В.Б. Антонович, М.В. Довнар-Запольский и их ученики). – М.: “Прометей”; Брянск: Издательство БГПУ, 1997. – С. 186–187.
10. Ляскоронский В.Г. Городища, курганы и змиевы валы, находящиеся в бассейне р. Сулы. – М., 1901. – 54 с.; його ж. О месте расположения летописного города Родни. – СПб., 1904. – 14 с.; його ж. Городища, курганы и длинные (змиевы) валы по течению рр. Псла и Ворсклы. – М., 1907. – 16 с.
11. Ляскоронский В.Г. К вопросу о переяславльских торках. – СПб., 1905. – 27 с.; його ж. Очерк внутреннего быта Переяславльской земли с древнейших времён до половины XII ст. // Лохвицкий исторический сборник. – К., 1906. – С. 35–123.
12. Ляскоронский В.Г. Русские походы в удельно-вечевое время и поход князя Витовта на татар 1399 г. – СПб., 1907. – 122 с.
13. Михальченко С.И. Вказ. праця. – С. 188.
14. Ляскоронський В. Володимир Боніфатієвич Антонович, як археолог // Україна. – К., 1928. – Кн. 5. – С. 89.
15. Верменич Я.В. Роль М.С. Грушевського у становленні системи регіональних досліджень в Україні // Український історичний журнал. – 1998. – №2. – С. 92–93.
16. Верменич Я. Проблеми “історичного районознавства” у науковій спадщині М. Грушевського // Історія. – Ч.І.: Тези та повідомлення II Міжнародного конгресу україністів. – Харків: Око, 1996. – С. 156.
17. Ляскоронский В.Г. История Переяславской земли с древнейших времён до половины XIII ст. – К., 1897. – С. 168–169.
18. Дубровський В.В. Проф. В.Г. Ляскоронський // Український історик. – 1965. – Ч. 3–4. – С. 48.
19. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 2269, арк. 5 зв.
20. Там само, спр. 1547, арк. 80.
21. Протоколы (№№ 87–101) заседаний Историко-филологического Общества за 1908/9 акад. год // Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине. – Нежин, 1910–1911. – Т. VII. – С. 11.
22. Ситник О.М. Вказана праця. – С. 95.
23. Дубровський В.В. Вказана праця. – С. 49.
24. Ляскоронский В.Г. Киевский Вышгород в удельно-вечевое время. – СПб., 1913. – 363 с.
25. Ляскоронский В.Г. Северские князья и половцы перед нашествием на Русь монголов // Сборник статей, посвящённый Д.А. Корсакову. – Казань, 1913. – С. 1–16.
26. Ляскоронский В.Г. Главнейшие черты общественно-политической и церковно-религиозной деятельности князя Владимира Святого в отношении Русской земли: Речь // Известия Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине (далі – Известия НИФИ). – Нежин, 1916. – Т. XXXI. – С. 3–23.
27. Ляскоронский В.Г. Римская монета в пределах Южной России, как исторический источник для древнейшего периода русской истории // Известия НИФИ. – Нежин, 1920. – Т. XXXIII. – С. 1–16.
28. ВДАЧОН, ф. р-6121, оп. 1, спр. 6, арк. 9.
29. Мельник-Антонович К. Вказана праця. – С. 378.

30. Ляскоронский В.Г. К вопросу о древнейшем плане г. Киева, изданном в 1638 г. Афанасием Кальнофойским // Сборник в честь графини П.С. Уваровой. – М., 1916. – С. 202–214.

31. Архів Національного музею історії України у м. Києві, ф. 5, оп. 1, спр. 44^а, арк. 1.

32. ВДАЧОН, ф. р-6121, оп. 1, спр. 6, арк. 4.

33. Дубровський В. Вказ. праця. – С. 49.

34. Там само. – С. 51.

35. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 1547, арк. 78.

36. Мельник-Антонович К. Вказ. праця. – С. 373.

37. ВДАЧОН, ф. р-6121, оп. 1, спр. 281, арк. 53.

38. Там само, арк. 16.

39. Там само, арк. 86.

40. Там само, арк. 54.

41. Там само, спр. 92, арк. 39 зв.

А.М. Боровик

Реорганізація управління освітніми закладами як один із кроків на шляху українізації шкіл за Центральної Ради

Період бурхливого національного відродження, який переживала Україна після повалення царизму, привів до значних змін в освітній галузі. На першому місці у шкільній реформі постала проблема українізації. Процес українізації передбачав перш за все перехід шкіл на українську мову викладання, введення до навчальних планів українознавчих дисциплін, створення мережі українських шкіл різних рівнів, підготовку української навчальної літератури та проведення інших організаційних заходів. Проте одним із важливих напрямків українізації була реорганізація структур, що управляли освітніми закладами. Саме введення інституту освітніх комісарів, які сприяли б справі українізації шкіл, а також ліквідація шкільних округ, що стояли на перешкоді цій справі, стали для Генерального секретаріату головними напрямками у реформуванні освіти.

Питання реформування шкільної справи зацікавили багатьох дослідників. Останнім часом з'явилися наукові праці, в яких ідеться про різні аспекти теми [1]. Але на сьогодні відсутні дослідження саме проблеми реорганізації управлінських освітніх структур як одного з факторів, що сприяв справі українізації загальноосвітніх шкіл. Тому в даній статті автор і ставить за мету розглянути вищезазначену проблему.

Одним з реальних кроків на шляху українізації шкіл було запровадження інституту комісарів освітніх справ, що розпочалося в середині липня 1917 р., з метою “догляду за освітніми справами на Україні та для українізації шкіл”. Частіше їх так і називали – “комісари з українізації шкіл”. Призначення їх здійснювалося Генеральним секретаріатом освіти на основі подань місцевих шкільних і національних рад, з'їздів народних, освітніх